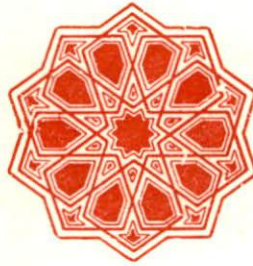

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt : XXVI

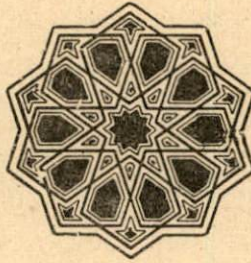
Makalelerin sorumluluđu yazarlarına aittir.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt : XXVI

İSLÂM TARİHİNDE Hz. HASAN VE Hz. HÜSEYİN DÖNEMLERİ

(*Mezhepler Tarihi Açısından Bir Tedkik*)

Prof. Dr. Ethem Ruhi FİĞLALI

Bu yazıda, bütünüyle İslâm dünyası için vazgeçilmez isimler olan Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin dönemleri, Sünnî ve Şii kaynakların ışığı altında Mezhepler tarihi açısından ele alınacak ve bazı değerlendirmelere teşebbüs edilecektir.

Hz. Hasan Dönemi

Hz. Hasan, Hz. Peygamber'in sevgili kızı Hz. Fâtıma ile Ali b. Ebi Tâlib'in büyük oğludur. Hicretin 2. yılında doğduğu rivâyet edilmekte ise de, kaynakların çoğunluğu hicretin 3. (m. 625) yılı Ramazan ayının ortasında doğmuş olduğunda birleşirler¹.

Hz. Peygamber'in en sevdiği torunudur. O zamana kadar Araplarca bilinmeyen "Hasan" adı, bizzat Hz. Peygamber tarafından verilmiştir. Künyesi Ebû Muhammed'dir. Vücudunun göğüsten yukarısı Hz. Peygamber'e çok benzerdi. Hakkında birçok menkıbe vardır. Halim, efendi, sâkin, vakarlı, fitne ve düzensizlikten kaçman bir yaradılıştadır². Hayatında yüzden fazla evlilik yapmıştı. Hattâ bir Şii müellifi

1 Suyûtî, *Târihu'l-Hulefâ*, nşr. M. Muhyiddin Abdulhamîd (Kahire 1383/1963, 3. bs), 188; Muhammed Cevad Muğniyye, *eş-Şiatu ve'l-Hâkimûn* (Beyrut 1962), 57 (Bundan sonra, *eş-Şiatu ve'l-Hâkimûn*, şeklinde kısaltılacaktır); İbrâhîm el-Müsevî *ez-Zencânî, Akâ'idu'l-İmâmiyyeti'l-İsnâaşeriyye* (Beyrut 1393/1973, 2. bs.), 141 (Bundan sonra, *Akâid*, şeklinde kısaltılacaktır); İbn Şehrâşûb el-Mâzenderânî, *Menâkıbu Ali b. Ebi Tâlib* (Necf 1375-76/1956), 3/191 (Bundan sonra, *Menâkıb*, şeklinde kısaltılacaktır); Şemseddin Muhammed İbn Tûlûn, *el-Eimetu'l-İsnâaşer*, nşr. Selâhüddin el-Muneccid (Beyrut 1377/1958), 63 (Bundan sonra, İbn Tûlûn şeklinde kısaltılacaktır).

2 Suyûtî, 188 v.d.; İbn Tûlûn, 63 v.d.; *eş-Şiatu ve'l-Hâkimûn*, 58 v.d.; Ahmed b. Hacer el-Heytemî, *es-Savâ'iku'l-Muhrika fi'r-Reddi 'alâ Ehli'l-Bida' ve'z-Zandaka*, nşr. Abdulvehhâb Abdullatif, (Kahire 1385/1965), 137 v.d. (Bundan sonra *Savâik* şeklinde kısaltılacaktır); el-Mes'ûdî, *et-Tenbih ve'l-İsrâf*, nşr. A. İsmâil es-Sâvî (Kahire-Bağdad 1357/1938), 261; (Bundan sonra, *Tenbih* şeklinde kısaltılacaktır); İbnu'l-Esr, *Usdu'l-Câbe*, 2/10-16..

olan İbn Şehrâşûb'a göre, 250 veya 300 kadınla evlenmişti. Bu yüzden ona mitlâk (çok boşanan) denmiştir³. Kız-erkek onbeş çocuğu vardır. Soyu el-Hasanu'l-Musennâ ile Zeyd adlı çocuklarından yürümüştür.

Hız. Hasan, babası Hız. Ali'nin 21 Ramazan 40/29 Ocak 661 tarihindeki vefatı üzerine, bir rivâyete göre aynı gün⁴, bir rivâyete göre de⁵ iki gün sonra 37 yaşında iken Kûfe'deki bey'atla hilâfet mevkîine gelir. Aslında Hız. Hasan'm hilâfete gelişi, Kuleynî'ye göre⁶, Hız. Ali'nin vefatından önce Hız. Hasan'a, Resûlullah (s.a.s.)'in kendisini imâmet mevkîine getirmesini ve emanetleri teslim etmesini emrettiğini söylemesi üzerine olmuştur. Şii kaynaklar dışında, bu rivâyete yer verilmemiştir.

Hız. Hasan'm hilâfete gelişi ve sonraki olayların gelişmesini, Şii açıdan en sıhhatli bir şekilde veren kaynak Ebû Hanîfe ed-Dineverî (282/850)'nin *el-Ahbârü't-Tvâl*'ıdır. Gerçekten târihi olayların Şii gelenegi içindeki ilk tezâhürleri, henüz bozulmamış bir halde ed-Dineverî tarafından verilmiştir, denebilir; çünkü o, İmâmiyye'nin gizlendiği söylenen son imamından yalnızca yirmi yıl sonra vefat etmiştir. Bu bakımdan Şii rivâyetlerine en yakın bir isimdir. İşte ona göre, Hız. Ali'nin vefatından sonraki olaylar şöyle cereyan etmiştir⁷.

Ali (r.a.) vefat edince, Hasan mescide gitti. Halk etrafında toplandı ve ona bey'at etti. Sonra Hasan halka hitâben şöyle dedi: "Ne yaptığımızı biliyor musunuz? Emirü'l-Mü'minin'i öldürdünüz. Allah'a and olsun biliniz ki o, Kur'an'm indirildiği, Kitâb'm ref'olunduğu, Kalem'in kuruğu gecede öldürüldü. Kaldı ki Mûsâ b. İmrân da aynı gecede ölmüş; İsâ b. Meryem de aynı gecede ref'olunmuştur".

Muâviye, Ali'nin öldürüldüğü haberini alınca, Abdullah b. Âmir kumandasında bir ordu hazırladı. Sonra o, 'Aynu't-Temir (Irak'ta Kerbelâ yakınlığında bir yer)'i almış ve Medâin'e niyetle Enbâr'da konaklamıştı. Bu haberler, Kufe'de bulunduğu sırada Hasan b. Ali'ye ulaşmıştı. Bunun üzerine o da Abdullah b. Âmir'le savaşmak üzere Medâin'e

3 *Menâkıb*, 3/192. Ayr. bk. *Akâid*, 145; Suyûtî, 191.

4 *Menâkıb*, 3/191; Suyûtî, 191; *Akâid*, 143.

5 el-Mes'ûdi, *Murûcu'z-Zeheb* (Beyrut 1965), 2/426 (Bundan sonra, Mes'ûdi şeklinde kısaltılacaktır); Tenbîh, 260.

6 el-Kuleynî, *el-Usûl mine'l-Kâfi* (Tahran 1388-3. bs.), 1/297-99.

7 Ebû Hanîfe ed-Dineverî, *el-Ahbârü't-Tvâl*, nşr. Abdulmun'im Âmir (Kahire 1960), 216-18, 220-22.

yürüyüşe geçti. Sâbât'a varınca, adamlarının yüreksizliğini ve savaştan kaçındıklarını gördü ve böylece Sâbât'ta konakladı. Orada ayağa kalktı ve şunları söyledi: "Ey insanlar! Bu sabah içimde hiçbir Müslümana karşı kötü bir his beslemeksizin uyandım; sizlerin de benim gibi olduğunuzu görüyorum. Görüşümden dolayı bana karşı çıkmayacağınıza inanıyorum. Şüphe yokki cemâata katıldığı için beğenmediğiniz kişi, bir firkaya katılandan çok daha üstündür. Görüyorum ki, pek çoğunuz savaştan el-etek çekmiş ve çarpışmaktan kaçınır olmuş durumdasınız. Ben de sizlere istemediğiniz bir şeyi yüklemek arzusunda değilim".

Adamları onun bu sözlerini işitince, birbirlerine baktılar. Aralarında Hâricilerin görüşlerini benimseyenlerden bir kısmı, "Hasan da, babasının daha önce küfre gidişi gibi küfre düşmüştür" dedi ve sonra onlardan bir kısmı onun üzerine yürüdü; altından üstünde namaz kıldığı seccâdeyi çekip aldı ve elbisesini omuzundan çekip almaya kadar çekiştirdi. Bunun üzerine o, atna atladı ve, "Rebîa ve Hemdân nerede?" diye bağırdı. Böylece onlar onu çevirdiler ve saldırganları onun etrafından uzaklaştırdılar.

Sonra o, Medâin'e gitmek üzere hareket etti... Hâricilerin görüşünü paylaşan biri (Benî Esed'den el-Cerrâh b. Kabîsa), onu öldürmek istedi ise de başaramadı, sâdece yaraladı. Hasan Medâin'e geldi; orada iyileşti ve İbn Âmir'le karşılaşmak üzere hazırlığa girişti.

Muâviye ise, Enbâr'a kadar yaklaşmıştı. Orada Hasan'ın kumandanı olan Kays b. Sa'd b. Ubâde bulunuyordu. Muâviye onu kuşattı. Hasan, ordusuyla çıktığında Abdullah b. Âmir'le karşılaştı. İbn Âmir, Hasan'ın ordusuna hitâben, "Ey Iraklılar! Gerçekten ben savaş yapacak değilim; yalnızca Muâviye'nin öncü kumandanıyım. Şimdi o, bütün Şam kuvvetleriyle Enbâr'da tevakkuf etmiş durumda olup, Ebû Muhammed'e (yani Hasan) benden selâm söyleyiniz ve ona, senin ve seninle beraber olan bu topluluğun hayatını koruyacağıma söz verdiğimi bildiriniz! dedi' dedi".

Halk bu sözleri işitince, savaştan kaçındılar ve savaşı fikrinden soğudular. Böylece Hasan da savaşı terketti ve Medâin'e uzaklaştı. İbn Âmir de onu muhasara etti.

Hasan, adamlarının yüreksizliğini görünce, Abdullah b. Âmir'e, hilâfeti teslim için ileri sürdüğü şartları bildiren bir şartnâme gönderdi. Şartlar şunlardı: 1) Muâviye intikam için Iraklılardan hiç kimseyi tutuklamıyacaktır; 2) Arap olsun olmasın herkes emniyet altında olacaktır; 3) Suçları ne olursa olsun Muâviye onları görmezlikten gelecektir; 4) Ehvâz'ın haracını yıllık olarak ona (Hasan) verecektir; 5) Kardeşi Hüseyin'e yıllık iki milyon dirhem verecektir; 6) Hâşimoğullarına da Abdşemsoğullarına gösterdiği yakınlığı gösterecek ve onlara verdiği bağışları verecektir.

İbn Âmir bu şartları Muâviye'ye bildirir. O da bunları kendi eliyle yazar ve altını mühürler. Sonra onu, belirtilmiş bir ahidnâme ve aldâtıcı vaadler olarak İbn Âmir'e verip Hasan'a gönderir ve buna bütün Şam halkını şâhid tutar. İbn Âmir, sözleşmeyi Hasan'a ulaştırır; o da bundan memnun olur ve anlaşmayı Kays b. Sa'd'a bildirerek yetkilerini Muâviye'ye devretmesini ve Medâin'e dönmesini emreder.

Mektup Kays'a ulaşınca, halka hitâben şöyle dedi: "Ey insanlar! Şu iki durumdan birini seçiniz: Ya imamsız savaş, ya da Muâviye'nin itâatı altına girmek". Onlar, Muâviye'nin itâatı altına girmeyi seçtiler⁸. Böylece onlar, Medâin'e gittiler ve Hasan da Medâin'den halkla birlikte Küfe'ye kadar gitti. Muâviye de oraya geldi ve Hasan, şartları ve verilen sözleri ona şahsen de teyid ettirdi. Sonra Hasan, âilesi ile birlikte Medîne'ye gitti...

Hız. Hasan'ın Muâviye ile anlaşmasını hemen hemen benzer şekilde, ama özet yollu anlatan muahhar bir Sünnî müellif es-Suyûtî, anlaşma şartlarına "hilâfetin Muâviye'nin ölümü halinde Hasan'a iâde edilmesi" maddesini de ekler⁹. Aynı madde, Şii bakış açısından kaleme alındığı açık bir şekilde belli olan *el-İmâme ve's-Siyâse* müellifince de kaydedilmektedir¹⁰. Kezâ diğer Şii müellifler de aynı kanaati paylaşmaktadırlar¹¹. Ancak bu bilgilere, ilk devir kaynaklarında rastlanma-

8 İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi'l-Târih* (Beyrut 1385-6/1965-6), 3/407, (Bundan sonra, İbnü'l-Esir şeklinde kısaltılacaktır).

9 Suyûtî, 191.

10 *el-İmâme ve's-Siyâse*, nşr. TâHâ Muhammed ez-Zeyni (Kahire 1967), 1/140 (İbn Kuteybe'ye nisbet olunur).

11 Msl. bk.: İbn Tûlûn, 65; *Akâid*, 143; Söyyid Muhammad Husayn Tabâtabâ'i, *The Shi'ite Islam*, Farsçadan İng. çev. Seyyed Hossein Nasr (U.S.A. 1975), 56.

maktadır. Ayrıca İbn Haceri'l-Heytemî, bu maddeyi, "Muâviye kendisinden sonra kimseyi yerine tâyin etmeyecek; aksine bu iş (hilâfet), ondan sonra Müslümanların şûrâsı ile tesbît olunacaktır" şeklinde nakleder¹². Bir Şîî yazar olan Gölpmarlı da aynı görüşü paylaşır¹³. İbnu'l-Esîr, yukarıdaki şartlara, Hz. Ali'ye sövmemeyi de dâhil eder¹⁴.

İster Hz. Hasan'ın adaylığını ister hiçbir aday gösterilmemesini esas almış olsun, bu anlaşmanın Muâviye tarafından işletilmediği açıktır. Diğer taraftan, bize göre, anlaşmada böyle bir hükmün bulunması, olayların gelişmesine pek uygun düşmemektedir; çünkü Muâviye, Hz. Hasan'ın vefatından sonra ve kendi ölümünden önce hilâfet için Yezîd'e bey'at aldığı zaman, Hz. Hasan'la yapılmış anlaşma uyarınca hilâfete namzed gösterilmeyeceği yolunda herhangi bir îtirazın vukû bulduğuna dâir bir vesika veya rivâyete sâhip bulunmamaktayız.

Durum ne olursa olsun, Hz. Hasan Muâviye ile anlaşmak suretiyle, Müslümanlar arasında yeniden kan dökülmesini istememiş ve insanların sulh içinde yaşamalarını arzulamış olmak gibi¹⁵ gerçekten büyük bir âl-i cenablık göstermiştir. Gönül bu ulvî davranış karşısında, muhataplarının da hiç değilse biraz insafli olmalarını arzu ederdi; ama ne varki, Muâviye ve adamları, başta Kûfe vâlisi el-Muğîre b. Şu'be olmak üzere, Hz. Ali ve soyuna veya kısaca Hâşimoğullarına karşı sadâkat ve insaf göstermek şöyle dursun, hiç de iyilikle davranmadılar, sözlerinde durmadılar. el-Muğîre, Muâviye'nin vâlisi olarak yedi yıldan fazla bir zaman Kûfe'de bulunduğu sırada, Hz. Ali'yi kötüleme ve Hz. Osman ile adamlarını rahmetle anma gibi, fitne kazanımı kaynatmaktan ve Müslümanları tahrik etmekten ve tefrikaya sevketmekten başka hiçbir faydası olmayan fevkalâde çirkin ve utanç verici bir faaliyetin adamı oldu. Bu yoldaki kötüleme kampanyası öylesine yaygınlaştı ki, Muâviye'den bu hareketlere mâni olması istendiği halde, o da bunlara müdâhale etmedi ve böylece sanki teşvîk eder duruma düştü. Bu çirkin hareketlere karşı çıkanlar, bu arada Hucr b. Adiyy yok edildi (51/671)¹⁶ ve gûyâ, bu türlü gayr-i meşrû iddialar, davranışlar ve baskılarla otoritenin sağlanacağı düşünülürdü.

12 *Savâik*, 136.

13 Abdülbâkî Gölpmarlı, *Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri ve Şîilik* (İstanbul 1979), 377 (Bundan sonra, Gölpmarlı şeklinde kısaltılacaktır).

14 İbnu'l-Esîr, 3/405.

15 Ebû Mihnef, *Maktelu'l-Huseyn va Masra'u Ehl-i Beytihi va Ashâbihi fi-Kerbela* (Bağdad 1977), 3. (Bundan sonra Ebû Mihnef şeklinde kısaltılacaktır).

16 Taberî, 2/112 v.d.; İbnu'l-Esîr, 3/472 v.d.; Hasan İbrâhîm Hasan, *Târîhu'l-İslâm* (Kahire 1964), 1/397 (Bundan sonra *Târîhu'l-İslâm* şeklinde kısaltılacaktır).

Hız. Hasan'ın hilâfette kabış süresi hakkında farklı rivâyetler vardır. Bir kısmına göre, hilâfette dört ay üç gün¹⁷, bir kısmına göre de altı ay üç gün kalmıştır¹⁸. Muâviye ile anlaşma 25 Rebîyülevvel 41 / 31 Temmuz 661 tarihinde yapıldığına göre, ikinci rivâyetin daha doğru olması gerekir¹⁹.

Anlaşmadan sonra Medîne'ye yerleşen Hız. Hasan, orada on yıla yakın bir müddet yaşadı ve nihayet, rivâyetlere göre, Yezîd b. Muâviye ile evlendirilmek vaadiyle kandırılan karısı Ca'de binti Eş'as b. Kays tarafından zehirlendi²⁰; 28 Safer 49 / 6 Nisan 669 tarihinde öldü ve Bakî' mezarlığında annesi Hız. Fâtıma'nın yanına defnedildi²¹.

Hız. Hüseyin Dönemi

Resûlullah (s.a.s.)'ın gözbebeği iki torunundan ikincisi olan Hüseyin b. Ali b. Ebî Tâlib, 5 Şâban 4 / 30 Aralık 626 tarihinde, Medîne'de doğmuştur.

Künyesi "Ebû Abdillâh", lâkabı "eş-Şehîd"dir. Ayrıca kendisine "Reyhânetu'n-Nebî" (Hız. Peygamber'in çiçek demeti) de denir. Göğsünden aşağısı Hız. Peygamber'e çok benzerdi. Doğduğu zaman, Hız. Peygamber, "O, cennet çocuklarının efendisi (seyyid)dir". demiş ve ağabeyi Hız. Hasan için yapıldığı gibi, doğumunun yedinci gününde, o güne kadar Araplarca bilinmeyen adını, sağ kulağına ezan, sol kulağına da ikaamet okuyarak koymuştur. Hız. Peygamber, Hız. Hasan ile Hız. Hüseyin'i pek fazla severdi. Hız. Hüseyin'in ağladığını duyunca, "Onun ağalaması beni incitir" der ve onu dudaklarından öperek severdi. Bir keresinde, "Hüseyin bendendir, ben Hüseyin'denim; Allah Hüseyin'i sevenleri sever" buyuran Resûlullah (s.a.s.), bir gün zevcelelerinden Ummu Seleme'nin evinde otururken Hız. Hasan gelir; onu kucağına alarak sağ dizine oturtur ve öper. Sonra Hız. Hüseyin gelir; onu da sol dizine oturtarak öper. Sonra Hız. Fâtıma gelir; onu da karşısına oturtur ve sonra Hız. Ali'yi çağırır ve der ki: "Ey Ehl-i Beyt! Şüphesiz Allah sizden rics'i (günah veya Allah hakkında herhangi bir şüph)

17 *Menâkıb*, 3 / 192.

18 *Suyûtî*, 191-2; *Tenbih*, 260; *el-İmâme ve's-Siyâse*, 1 / 140.

19 *Mes'ûdî*, 2 / 246; *Akâid*, 143; *İbnu'l-Esir*, 3 / 405-6.

20 *Gölpınarh*, 378; *Shi'ite İslam*, 57; *Akâid*, 144-45; *Suyûtî*, 192; *İbnu'l-Esir*, 3 / 460; *Usdu'l-Gâbe*, 2 / 15.

21 Hız. Hasan'ın 50 veya 51 yılında öldüğü de söylenir. Bk.: *Menâkıb*, 3 / 192; *Akâid*, 145; *el-İmâme ve's-Siyâse*, 1 / 150; *Tenbih*, 260; *Yâkûbî*, 2 / 213; *eş-Şiatu ve'l-Hâkimân*, 57; *Suyûtî*, 192; *İbnu'l-Esir*, 3 / 460.

gidermek istiyor ve sizi tamamiyle temizliyor" (33. Ahzâb, 33). Hz. Peygamber, Hz. Hüseyin'i elinden tutup oynatır, göğüslerine çıkarır ve kısaca ona, derin bir sevgi ve şefkat duyardı²². Maamafih ona karşı duyulan sevgi, şefkat ve hürmet, Hz. Peygamber'in "sevgili torunu" sıfatıyla, dedesinin vefatından sonra da Müslümanlar tarafından sürdürülmüş ve böylece Hz. Hüseyin altı yaşında kaybettiği dedesi ve annesinin yokluğunu, ağır bir şekilde hissetmemiştir. Meselâ, herkes tarafından sevilen bir çocuk olarak bir gün Hz. Ömer hutbe okurken onun yanına çıkar ve, "Babamın minberinden in ve babamın minberine git" der. Hz. Ömer de, "Babamın minberi yoktu ki.." diyerek onu yanına oturtur; o da, Hz. Ömer'in hutbesi süresince elindeki çakıl taşları ile oynar²³. O zamanki Müslümanlardan, her zaman, Hz. Peygamber'in "sevgili torunu" sıfatıyla derin sevgi ve hürmet gördüğü açıktır. Nitekim Hz. Ömer, Dîvân teşkilâtını kurup herkese tahsisat tâyin ederken, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e, Bedr savaşına katılanlara verilen miktarda tahsisat veririr²⁴.

Hz. Hüseyin'in ilk gençlik yılları ve sonrasında son derece fâzıl, çok namaz kılıp, oruç tutan ve sadaka veren bir muttakî kişi olduğu; Medîne'den yirmibeş defa yürüyerek hacca gittiği ve çok hayır işlediği, sahîh haberlerle bildirilmektedir²⁵.

Hz. Hüseyin, Hz. Osman'ın hilâfeti sırasında, 30/651 yılında, Saîd b. el-Âs'ın Kûfe'den Horasan'a yaptığı sefere, kardeşi Hz. Hasan'la birlikte katılmış²⁶; daha sonra da Hz. Osman'ın evini muhasara eden isyancılara karşı Halife'yi korumak üzere babası Hz. Ali tarafından, yine kardeşi Hz. Hasan'la birlikte memur edilmiştir²⁷.

Hz. Hüseyin, babasının hilâfeti sırasında, onunla birlikte Kûfe'ye gitmiş ve onun bütün seferlerine katılmıştır. Babasının şehid edilmesinden sonra, yine onun emrine uyarak Hz. Hasan'a itâat etmiştir²⁸. Hz. Hasan, Muâviye ile anlaşma kararını bildirdiği zaman, Hz. Hüseyin karşı çıkmış ise de, kardeşinin, "Sus; ben senden iyi bilirim" demesi

22 Hz. Peygamber'in Hz. Hüseyin'e sevgisi hakkındaki rivâyetler için bk.: *Usdu'l-Ğâbe*, 2/18 v.d.; *Savâik*, 190, v.d.; *Akâid*, 146 v.d.; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 1/683 (2/76 v.d.-yeni baskı); M. Asım Köksal, *İslâm Târîhi-Hazret-i Hüseyin ve Kerbelâ Fâciası* (Ankara 1979), 6 v.d.

23 İbn Hacer, 1/683.

24 Taberî, 1/2413.

25 *Usdu'l-Ğâbe*, 2/21.

26 Taberî, 1/2836.

27 Belâzuri, *Ensâbu'l-Eşrâf* (Süleymâniye Kütüphanesi, Reisülküttâb Bl. No: 597-598), 483 a; Taberî, 1/3020.

28 Taberî, 1/3461.

üzerine sesini çıkarmamış ve onunla birlikte, 41/662 yılında Medîne'ye gitmiştir²⁹. Hz. Hasan'ın 49/669 yılındaki vefatına kadar onunla birlikte, ondan sonra da Muâviye'nin 60/680 yılındaki ölümüne kadar da yalnız olarak zühd ve takvâ ile meşgul olan Hz. Hüseyin'e, Hz. Hasan'ın vefatından sonra imam olarak bey'at edildiğine dâir, muahhar Şii eserleri bir yana bırakacak olursak, ilk Şii kaynaklarda herhangi bir rivâyete rastlamıyoruz. Öyle görünüyor ki, İslâm dünyası, Hz. Hasan'ın kendisine Kûfe ve Basra'da yapılan bey'atla tevdi edilen hilâfeti Muâviye ile anlaşıp ona devretmesi üzerine, bu işi tamamlanmış ve kapanmış bir mesele olarak telâkki etmiştir.

Nitekim ilk Şii müellifler olan Ebû Mühnef (157/773), ed-Dîneverî (282/895) ve Yâkûbî (292/904), Hz. Hüseyin'in, kardeşinin yaptığı anlaşmaya karşı çıkarak Muâviye aleyhinde ve kendi imâmeti lehindeki bir faaliyetinden söz etmek şöyle dursun, bilâkis onun, bu husustaki birtakım kıpırdanışlara fırsat vermediğini rivâyet ederler. Meselâ, Hz. Hasan'ın vefat haberi Kûfe'ye ulaştınca, onların Kûfe'deki taraftarları Süleyman b. Surad'ın evinde toplanarak, Hz. Hüseyin'e, Hz. Ali ve Hz. Hasan'ın başlarına gelen musibetin intikamını almak üzere emrini beklemekte olduklarını bildiren bir mektup gönderirler³⁰. Daha sonra Huer b. Adiy'in mescidlerde Hz. Ali'nin kötülenmesi faaliyetine karşı çıktığı için öldürülmesi (51/671) üzerine, Kûfe'nin ileri gelenlerinden biri, hem bu haberi iletmek hem de Hz. Hüseyin'i getirmek maksadıyla Medîne'ye gelir. Bu durumu haber alan Muâviye, Medîne vâlisine Hz. Hüseyin'i rahatsız etmemesini; çünkü kendisine bey'at ettiğini bildiren bir mektup yazar. Ayrıca Hz. Hüseyin'e de, fitneyi seven kötü huyluların kendisini ayağa kaldırmaması tavsiyesinde bulunur. Bunun üzerine Hz. Hüseyin de ona bir mektup yazarak, "Ne seninle harbetmek istiyorum, ne de sana karşı çıkıyorum" der. ed-Dîneverî, bu olayı naklettikten sonra şunları da ilâve eder³¹:

"Ne Hasan ne de Hüseyin, Muâviye'nin hayatı boyunca, kendi şahısları adına ondan kötülük ve çirkinlik görmediler. Muâviye de, ne onlara şart olarak ileri sürdüğü şeylerden birini kesti ne de onların iyiliğine olan birşeyi değiştirdi".

Maamafih Hz. Hüseyin, Muâviye'nin iktidarı sırasında olanlara ses çıkarmayıp kendi köşesinde tâat ve ibâdetle vakit geçirmiş ise de,

29 Taberî, 2/9.

30 Yâkûbî, 2/216-7; Ebû Mühnef, 5-6.

31 Dîneverî, *el-Ahbâr*, 224-25.

durumun 56/676 yılından sonra değişmiş olması muhakkaktı; çünkü bu yılda, Muâviye'nin oğlu Yezîd'e bey'at edilmesini istemesi³², hemen bütün Müslümanları olduğu kadar Hz. Hüseyin'i de gönülden sarsmış ve tedirgin etmiştir.

Muâviye, Kûfe vâlisi el-Muğîre b. Şu'be'yi azledip yerine Saîd b. el-Âs'ı vâli yapmak ister. Ancak bunu haber alan Muğîre, derhal Şam'a gider ve Muâviye'nin oğlu Yezîd'le görüşür. Ona, "Şüpkе yokki Nebî (s.a.s.)nin ashâbı, Kureys'in büyükleri ve yaşlıları gitmiş; onların oğulları kalmıştır. Sen de bunların arasında en üstünü, en isabetli görüş sâhibi, sünneti ve siyâseti en iyi bilensin. Bu yüzden Emîru'l-Mü'minîn'i (Muâviye), sana bey'at almaktan alakoyan şeyi bir türlü anhyamıyorum" der... Bu fikir Yezîd'de olgunlaşınca, durumu babasına bildirir. O da Muğîre'yi çağırarak işin aslını araştırır, ve Yezîd'e ne dediğini sorar. O da şu cevabı verir: "Ey Mü'minlerin Emîri! Osman'dan sonra kan dökülmesi ve ihtilâfın neye mal olduğunu gördün. Yezîd'i senden sonra halef kıl ve ona bey'at al..."³³. Böylece Muğîre, şahsî menfaati icabı, yalnızca altından kaymakta olan Kûfe vâliliği koltuğunu kurtarmakla kalmaz, aynı zamanda İslâm dünyasına artık halifenin seçimle gelme geleneğini ortadan kaldırıp saltanat sistemine geçişin yollarını açmış olur. Elbette böyle bir durum, o zamana kadar Arapların ve Müslümanların anlayışlarına uygun olmadığı için yadırganacaktı. Ayrıca Yezîd, gerek inancı ve davranışları, gerek yaşayışı bakımından Müslümanların dâima tenkîd ettikleri ve hattâ "fâsık" saydıkları biri idi.

Nitekim Muğîre'nin tesiriyle Kûfe, Ziyâd b. Ebîhi'nin korkusuyla Basra ve tabîi başta Şam, Yezîd'e bey'at etmiş olmakla beraber, hâlâ daha Müslümanların kalbi ve merkezi durumunda olan Medîne'nin, böyle bir usulsüzlüğü ve hele Yezîd gibi nefrette bakılan birinin halife namzedliğini kolayca kabul etmesi beklenemezdi. Muâviye de Muğîre'nin şahsî menfaati uğruna ortaya attığı bu korkunç derecedeki kurnazca oyunu, siyâsî dehâsiyle ve bu fikrin muhâliflerini sabırla ve zaman zaman da hîle ile yola getirmenin ince hesaplarını yapar. Önce Medîne'ye vâli yaptığı Mervân b. el-Hakem'e, Yezîd'den söz etmeksizin, bir mektup yazarak artık yaşlandığını ve ümmetin kendisinden sonra bir ihtilâfa düşmesinden korktuğunu; bu sebepten kendisinden sonra yerine bir halef seçmeyi düşündüğünü; ama işi Medînedekilerle istişâre etmeden bitirmek istemediği için, durumu onlara arz etmesini ve ona sunulacak teklifleri kendisine bildirmesini ister.

32 Mes'ûdî'ye göre (3/27) bey'at isteme yılı 59/679'dur.

33 Ibnu'l-Esir, 3/503 v.d.; Târihu'l-İslâm, 1/281; Taberî, 2/173 v.d.

Açıkça görülüyor ki Muâviye, her şeyden önce bir nabız yoklamakta ve Yezîd'in adını bildirmeden evvel, Müslümanların yerine halife tâyin etmesi fikrine yatkinliklerini araştırmaktadır.

Mervân, durumu halka arzeder; onlar da uygun bulurlar. O da onların muvâfakatını Muâviye'ye bildirir. Bunun üzerine Muâviye, Mervân'a bir mektup daha yazarak, yerine halef kıldığı oğlu Yezîd'e bey'at alması için kendisine güvendiğini söyler. Mervân, mektubu Mescid'de okuyunca Müslümanlar dehşete kapılırlar, heyecanlanırlar ve öfkelenirler. Nitekim Abdurrahman b. Ebî Bekr, Mervân'a, daha başlangıçta gerek kendisinin gerek Muâviye'nin yalan söylediğini, Ümmetin başına babadan oğula geçen "Heraklius" sistemini getirmek istediklerini söyleyerek bu teklife karşı çıkarken, Abdullah b. Ömer, Yezîd'in fâsıklığından, Abdullah b. Zubeyr ise Allah'a karşı gelene itâatın olmayacağından ve onun dini ifsâd edişinden dolayı açıkça itirazda bulunurlar ve bey'atı reddederler. Bu gruba Hüseyin b. Ali b. Ebî Tâlib de dâhildir. Mervân, bu durumu Muâviye'ye intikal ettirir ve mezkûr şahısların muhâlefeti sebebiyle halkın bey'attan imtinâ ettiklerini bildirir. Bunun üzerine Muâviye, yine aynı yılda (56/676), Hicaz'a gider; Medîne'de, bey'ata muhâlefet eden dört kişi ile görüşür. İbnu'z-Zubeyr, Muâviye'ye ya yerine kimseyi bırakmaksızın vefat eden Resûlullah (s.a.s.)'dan sonra ashâbın yaptığı gibi râzı olacakları bir şahsı seçmesini, yahut Hz. Ebû Bekir'in yaptığı şekilde kendi soyu ile ilgisi olmayan Hz. Ömer gibi dînin direği olan birini vasiyet etmesini, yahut da Hz. Ömer'in yaptığı gibi, meseleyi altı kişilik bir şûrâya bırakması şeklindeki üç yoldan birini tercih etmesini söyler. Diğerleri de bu görüşe katılırlar. Ancak Muâviye, yaptığı işten dönmeyeceğini, şayet içlerinde biri müsbet veya menfî herhangi bir şey söyleyecek olursa kellelerini uçuracağını söyleyerek, herbirinin arkasına silahlı birer adam diker ve onlarla birlikte minbere kadar gider. Sonra, "Bu topluluk, kendilerine danışılmadan hiçbir şeyin yapıp kotarılmayacağı Müslümanların efendileri ve seçkinleri olan kimselerdir. İşte bunlar râzı oldular ve Yezîd'e bey'at ettiler. Siz de Allah'ın adı üzerine bey'at ediniz!" der. Bunların bey'atını gözetlemekte olan halk da bey'at eder. Sonra o gidince, bunlara, "Hani bey'at etmeyeceğinizi ileri sürüyordunuz; şimdi niçin râzı oldunuz ve bey'at ettiniz?" deyince, onlar, "Allah'a and olsun ki bey'at etmedik" cevabını verirler. "Peki sizi durduran neydi?" diye sorduklarında da, "Az daha öldürülmekten korktuk!" derler³⁴. Böylece Yezîd'e, mezkûr dört kişi dışında, halk tamamen bey'at etmiş olur.

34 İbnu'l-Esîr, 3/505-511.

İslâm'daki seçime dayalı hilâfet, veya başka bir ifade ile devlet başkanlığı geleneğini, verâsete dayalı saltanat sistemine dönüştüren Muâviye, Receb 60/Mayıs 680 tarihinde vefat eder. Hilâfet mevkiine gelen Yezîd'i bekleyen işlerin başında, kendisine yapılması gereken bey'atın tamamlanması vardır. Bu iş için, o sırada Medîne vâlisi olan el-Velîd b. Utbe b. Ebî Sufyân a yazdığı bir mektuba ilâve ettiği "fare kulağı kadar" bir kâğıda³⁵, her ne suretle olursa olsun, Hüseyin b. Ali, Abdullah b. ez-Zubeyr ve Abdullah b. Ömer'in bey'atlarını temin etmesini emreder³⁶.

Velîd, bir karışıklık çıkmasından korktuğu için, arası pek iyi olmamasına rağmen, o sırada Hicaz'da olan Emevî âilesinin reisi durumundaki Mervân'la istişâre ederek, Muâviye'nin ölüm haberi duyulmadan Hz. Hüseyin ile İbnü'z-Zubeyr'i çağırıp bey'ata zorlamak ister. Hz. Hüseyin, Muâviye'nin öldüğünü ve haberin halk tarafından duyulmasından önce bey'atının alınmak istendiğini anlar. Ancak Hz. Hüseyin, Velîd ile görüşmeye gittiğinde, "Benim gibi bir adam gizlice bey'at edemez: zaten halk katında olmadıkça gizlice yapacağım bir bey'ata sen de râzı olmazsın..." diyerek, erkese gün bey'at edeceğini bildirir. Yanlarında bulunan Mervan, Hz. Hüseyin'in hapsedilmesini; yanından ayrılmadan ya bey'at etmesini yahut da boynunun vurulmasını tavsiye ederse de, Velîd, "Ey Mervan! Sen benim için dînimi yıkacak bir şeyi seçmiş bulunuyorsun. Oysa ben, Allah'a and olsun ki, Hüseyin'i öldürüp de dünyanın her yanına, üzerine güneşin doğup battığı bütün dünyanın mal ve mülküne sâhip olacağımı bilsen, onu öldürmeyi yine de istemem... Bey'at etmem, dediği için Hüseyin'i öldüreyim ha!?...?" diyerek bu teklifi reddeder³⁷.

Velîd'in yanından ayrılan Hz. Hüseyin, kardeşi Muhammed b. el-Hanefiyye'nin ona, şehirlerden uzak durması, halka elçiler salarak kendisine bey'ata dâvet etmesi, eğer kabul etmeyip başkasına giderlerse, bundan dolayı dîninin, aklının ve fazîletinin eksilmeyeceği, şehirlerden birine gittiği takdirde halkın hakkında anlaşmazlığa düşerek çarpışabileceği ve bundan da onun zarara uğrayabileceği; bu sebeplerden Mekte'ye, orada rahat edemediği takdirde Yemen'e, orada da sükûnet bulamazsa dağ başlarına gidip halkın işlerinin sonucunu beklemesinin iyi

35 Taberî, 2/216; Belâzûrî, *Ensâbu'l-Eşraf*, nşr. Max Schloesinger (Jerusalem 1938), 4-B/12

36 Taberî, 2/216-17; Mihnef, 10-11, Yâkûbî (2/229), "Bey'at etmezlerse boynunu vur ve başlarını bana gönder. Halkın da bey'atını al; kaçanlar olursa onlar hakkında da aynı şeyleri tatbik et..." şeklinde verir.

37 Ebû Mihnef, 12-13; Taberî, 2/218-19. Krş. Dineverî, 227-28; İbnü'l-Esîr, 4/15-16.

olacağı yolundaki tavsiyesine uyarak, 28 Receb 60/4 Mayıs 680 gecesi, bütün âile fertlerini yanına alıp Mekke'ye gider³⁸.

Diğer taraftan Kûfeliler, Hz. Hüseyin'in Yezîd'e bey'at etmeyip Mekke'ye gittiğini haber alınca, Şebes b. Rib'î ve Süleyman b. Surad el-Huzâî gibi ileri gelenlerin evinde toplanarak Hz. Hüseyin'e bey'at için dâvet mektupları ve elçiler gönderirler³⁹. Bunun üzerine Hz. Hüseyin, durumu yerinde incelemek üzere, amcâzâdesi Müslim b. Akîl'i Kûfe'ye gönderir. 5 Şevval 60/9 Temmuz 680 târihinde⁴⁰ Kûfe'ye ulaşan Müslim, yolda karşılaştığı bazı durumlardan ve yanındaki rehberlerin susuzluktan ölmelerinden endişe ederek bu vazîfeyi bırakmak isterse de, Hz. Hüseyin'in ısrârı üzerine işi sürdürür ve Kûfe'de onun adına bey'at almaya başlar; ilk anda oniki veya onsekiz bin kişi bey'at eder⁴¹. Müslim, bu durumu Hz. Hüseyin'e bildirir.

Ancak Yezîd'in adamları da Müslim'in bu faaliyetlerini ona bildirirler. O da, Ubeydullah b. Ziyad'ı Kûfe'ye vâli tâyin eder ve Müslim'i ele geçirerek sürmesini veya öldürmesini ister. Bunun üzerine Ubeydullah, hemen Kûfe'ye gelir. Bunu haber alan Müslim yer değiştirir; Ubeydullah'ın niyetini anlayınca da halkı ayaklanmaya çağırır ve Ubeydullah'ı muhâsara eder. Ancak vâlinin yanında yer alan Kûfeli ileri gelenlerin nasihat ve tehditleri üzerine, ayaklananlar dağılmaya başlar ve akşam namazından sonra, Müslim b. Akîl'in yanında on kişi bile kalmaz⁴². Geceleyin bir kadının evine saklanan Müslim'in kaldığı yer tesbât edilir ve öldürülür (8 veya 9 Zilhicce 60/9 veya 10 Eylül 680)⁴³.

Bu arada Müslim, Hz. Hüseyin'e Kûfelilerin bey'atını daha önce yazmış; ama onların sözlerinden döndüklerini sağlam bir şekilde bildirememiştir. Bu yüzden herşeye tamam gözüyle bakan Hz. Hüseyin, Kûfe'ye harekete karar verir. Ancak İbn Abbas, Hz. Hüseyin'e, Kûfelilere güvenilemeyeceğini, onların dönek olduklarını, babası ve kardeşine ettiklerini ileri sürerek oraya gitmemesini; eğer Mekke'de kalmayı iste-

38 Ebû Mihnef, 14; Taberî, 2/220-21; Belâzurî, 4-B/13.

39 Bu mektuplar için bk.: Ebû Mihnef, 17 v.d.; İbnu'l-Esîr, 4/20 v.d.; Dineverî, 228-29; Taberî, 2/233 v.d.; Yâkûbî, 2/230 v.d.; Köksal, 28-31.

40 Mes'ûdî, 3/54.

41 Taberî, 2/228-29; İbnu'l-Esîr, 4/21-22; Mes'ûdî, 3/54; Ebû Mihnef, 20; Dineverî, 243.

42 Ebû Mihnef'e göre (s. 24-25), "Yalnız başına kalır ve oradaki bir çocuğa bu şehrin insanları ne oldu? diye sorunca, çocuk, Hüseyin'in bey'atından dönüp Yezîd'e bey'at ettiler, der." Krş. Taberî, 2/231; İbnu'l-Esîr, 4/30.

43 Müslim'in Kûfe'deki faaliyetleri için bk.: Taberî, 2/228 v.d.; İbnu'l-Esîr, 4/22 v.d.; Mes'ûdî, 3/54-60; Ebû Mihnef, 20 v.d.; Dineverî, 230 v.d.; Köksal, 33-69.

miyorsa Yemen'e girmesini ve oradan Müslim'in herşeyi çözümleyip idâreye tam hâkim olduktan sonra hareket etmesini tavsiye ederse de Hz. Hüseyin kararından dönmez⁴⁴. Diğer taraftan Yezid'in halifeliğini tanımayan Abdullah b. ez-Zubeyr de, Hz. Hüseyin Hicaz'da kaldığı müddetçe kendisinin birşey yapamayacağını farkettiğinden, bir yandan, "Benim de bu kadar taraftarım olsaydı hiç durmazdım" derken, öte yandan istediği takdirde Mekke'de kalmasını ve orada onun için bir harekete girişip bey'at alabileceğini söylemekten de geri kalmaz⁴⁵. Bu arada Hz. Hüseyin'e Kûfe'ye gitmemesini başkaları da tavsiye eder⁴⁶; lâkin o, kararından vazgeçmez ve İbn Abbas'ın, hiç değilse yalnız gitmesi yolundaki tavsiyesini de dinlemiyerek 9 Zilhicce 60/10 Eylül 680'de Terviye günü kadın ve çocukları dâhil bütün âilesiyle birlikte Kûfe'ye doğru yola koyulur.

Ancak âilesi ile birlikte yola çıktığı ve başlarına birşey gelirse, bunun âilesinin sönmesi demek olduğu korkusuna kapılan Abdullah b. Câfer b. Ebî Tâlib, önce bir mektup yazarak bu hissini anlatır ve yolda durmasını söyler, sonra da Mekke vâlisi Amr b. Saîd b. el-Âs'dan onun adına aldığı "amân"ı bir mektupla gönderir ve dönmesi için ısrar eder. Ne varki Hz. Hüseyin, rüyâsında Resûlullah (s.a.s.)'ı gördüğünü ve başladığı iş ister lehinde ister aleyhinde olsun, tamamlamakla emrolunduğunu söyleyerek dönmeyi reddeder⁴⁷.

Bu arada yolda, es-Sifâh'ta şâir Ferezdak ile karşılaşır. Ona Kûfe'nin durumunu sorunca, o, "Halkın kalbi seninle, kılıçları ise Benî Ümeyye iledir; kazâ ise gökten iner ve Allah dilediğini işler" der⁴⁸. Hz. Hüseyin de, "Doğru söyledin. Allah'ın dediği olur. Allah dilediğini işler ve Rabbimiz, hergün yeni bir iştedir. Kazâ, hoşumuza gidecek şekilde inerse, nimetlerinden dolayı Allah'a şükrederiz ve O, şükredenlere yardımcıdır. İnecek kazâ, umulandan başka çıkarsa, niyeti hak ve takvâsı da teneshir tahtas› olan kimse, elbette taşkınlık etmez" şeklinde cevap vererek yoluna devam eder⁴⁹. Daha sonra karşılaştığı iki kişiden Kûfelilerin bey'atlarından dönmüş olduklarını ve Müslim b. Akil ile evine

44 Taberî, 2/273 v.d.; İbnu'l-Esîr, 4/37 v.d.; Mes'ûdî, 3/54-55; Ebû Mühnef, 37; Dîneverî, 243.

45 Taberî, 2/276; İbnu'l-Esîr, 4/38; Mes'ûdî, 3/56.

46 Hz. Hüseyin'e gitmeme tavsiyesinde bulunan şahıslar hk. bk.: Köksal, 78-86; Taberî, 2/279 v.d.

47 Taberî, 2/279-80; İbnu'l-Esîr, 4/40-41; Köksal, 85-86.

48 Dîneverî, 245.

49 Taberî, 2/277-78.

saklandığı Hâni b. Urve'nin öldürülmüş bulduklarını öğrenir. Bunun üzerine Hz. Hüseyin, Akıl oğullarının ısrarı üzerine⁵⁰ yola devama karar verir; ama bu arada kendisi ile birlikte gelenlere hitâb ederek, bu durumda isteyenlerin ayrılacaklarını söyler. Onlar da kendisinden ayrılırlar ve yanında âile ferdleri ile pek az kimse, yaklaşık yetmiş kişi kadar kalır⁵¹. Böylece Hz. Hüseyin, yanındakilerle beraber, Kerbelâ'nın da içinde bulunduğu Nînevâ'ya gelir ve orada konaklar.

Hz. Hüseyin orada iken, Ubeydullah'ın kendisini uzun süredir gözlemekte olan adamı el-Hurr b. Yezîd, durumu vâliye bildirir. O da başka bir iş için hazırlanmış ordunun kumandanı olan Ömer b. Sa'd b. Ebî Vakkas'a, ordusu ile Hz. Hüseyin'in üzerine yürümesini ve bu işi halletmesini emreder⁵².

Ömer b. Sa'd, bu işi kabul etmek istemezse de, ısrar ve tehdid karşısında, ordusu ile Hz. Hüseyin'in üzerine yürür. Ömer ordusu ile Hz. Hüseyin'in üzerine gelince, Hz. Hüseyin, Ömer'in gönderdiği elçiye, Kûfe halkının kendisini dâvet ettiklerini, onsekiz bin kişi bey'at ettikten sonra bey'atlarını bozduklarını; dönüp gitmek istediğinde de İbn Ziyad'ın adamı el-Hurr b. Yezîd'in mâni olduğunu ve buraya kadar gelmeye mecbur ettiğini anlatır ve, "İzin verin dönüp gideyim" der⁵³. Elçi, Ömer b. Sa'd'a aldığı cevabı bildirir. Ömer de Hz. Hüseyin ile çarpışmak istemediği için, bu cevaptan memnun olur ve durumu İbn Ziyad'a bildirir O ise Yezîd'in bey'atını teklif etmesini ve Hz. Hüseyin'in su ile irtibatını kesmesini ister. Bunun üzerine Ömer, Hz. Hüseyin'i Kûfe'ye dâvet edenlerden biri olan Amr b. el-Haccâc ile 500 süvariye, Hz. Hüseyin'in su ile irtibatını kesmek üzere vazifelendirir. Sonra birkaç defa onunla gizlice görüşür. Kimse ne konuştuklarını tam olarak bilmemekle beraber, tahminlere göre Hz. Hüseyin, Yezîd'in kabul edebileceği şekilde şu teklifleri yapar: Geldiği yere dönmek; bizzat Yezîd'e gidip bey'at etmek; yahut da İslâm serhadlerinden birine gidip cihadla meşgul olmak. Ömer, bu teklifleri, kabul edilebileceği ve böylece kendisinin de bu sıkıntılı işten kurtulacağı ümidiyle, İbn Ziyad'a yeniden bildirir⁵⁴.

Hz. Hüseyin, Fırat suyu ile irtibatı kesilmiş ve susuzluk sıkıntıları içinde cevap beklerken, Ubeydullah b. Ziyad, önce bu teklifi uygun görürse de, daha önce Sıffin'de Hz. Ali'nin safında döğüşmüş olan Şe-

50 Dîneveri, 247.

51 Ebû Mihnef, 39-40.

52 İbnu'l-Esr, 4/52.

53 Dîneveri, 253-54.

mir b. Zu'l-Cevşen, ona önemli bir fırsatı kaçırmış olacağını, artık Hz. Hüseyin zaaf ve ümit izlik içinde iken ya hükümüne boyun eğmesini yahut da cezâlandırmasını söyler ve onu fikrinden caydırır. Bunun üzerine İbn Ziyad, Şemir'e bir mektup vererek Ömer'e gönderir ve Hz. Hüseyin'in doğrudan kendisine teslim olmasını, değilse savaşmasını; bunu yapmadığı takdirde de kumandayı Şemir'e devretmesini ister⁵⁵.

Bu haber, Ömer b. Sa'd'a 9 Muharrem 61'de gelir ve Ömer, kumandayı, dolayısıyla kazandığı dünyahkları elden kaçırmamak için, bu işi yerine getireceğini söyler. Hz. Hüseyin ve yanındakiler o geceyi duâ, namaz ve istiğfâr ile geçirirler⁵⁶.

Ertesi gün, 10 Muharrem 61 Cuma (10 Ekim 680) günü, Hz. Hüseyin gerekli savaş hazırlıklarını yapar; üzerine güzel bir cübbe giyerek misk sürünür ve atına binerek önüne bir "Mushaf" koyar ve orduya yaklaşır; onlara son defa hitâb etmek ister:

Ey İnsanlar! Sözlerimi dinleyiniz ve sizin için üzerine düşen nasihat hakkımı yerine getirene ve buraya gelişimdeki maksadı açıklayıncaya kadar bekleyiniz. Eğer mâzeretimi kabul ve sözlerimi tasdik ederek hakkımda insafla hüküm verirsiniz, bununla saâdete kavuşursunuz ve benim üzerime yürümenize hâcet kalmaz. Mâzeretimi kabul etmeyecekseniz, "... Siz ve koştüğünüz ortaklar elbirliği edin; yapacağınız iş sonra size bir tasa vermesin; sonra onu bana uygulayın ve bana mühlet vermeyin"⁵⁷; "çünkü benim dostum, Kitâb'ı indiren Allah'tır ve O, iyileri dost edinir"⁵⁸.

Hz. Hüseyin'in sözlerini kızkardeşleri işitince feryada ve ağlamağa başlarlar. Bu feryatlara kızları da katılır. Kardeşi Abbas ile oğlu Ali'yi, teskin için onların yanına gönderir ve ağlamalar kesilince, Allah'a hamd ve senâ, Hz. Muhammed'e, meleklere ve nebîlere salâttan sonra, fevkalâde veciz ve belîğ bir konuşma yapar⁵⁹:

Şimdi, benim soyumu araştırınız ve benim kim olduğumu görünüz. Sonra kendi vicdanlarınıza eğiliniz, onları ayıp-

54 Taberî, 2/315; Ebû Mihnef, 48.

55 Taberî, 2/315.

56 İbnü'l-Esir, 4/59.

57 10. Yûnus, 71.

58 7. A'râf, 196.

59 Ebû Mihnef, 49-50; İbnü'l-Esir, 4/61-62. Hz. Hüseyin'in Kербelâ'daki diğer hutbeleri için bk.: Ebû Mihnef, 130-138.

layınız ve beni öldürmenin, (insan olarak) haram ve yasaklanmış olan kanımı dökmenin sizin için helâl olup-olmadığını bir düşününüz!

Ben, sizin Peygamberinizin kızının ve onun vasîsinin ve amcasının oğlu ve Allah'a îmân, Resûlünü tasdik hususunda mü'minlerin ilki olan kimsenin oğlu değil miyim?

Şehîdlerin efendisi olan Hamza, babamın amcası değil midir? Cennette çift kanatlı şehîd Câfer (et-Tayyâr) benim amcam değil midir? Resûlullah (s.a.s.)'ın benim ve kardeşim hakkında, "Siz ikiniz cennet halkı çocuklarınızın efendilerisiniz ve Sünnet ehlinin gözbebeklerisiniz" buyurduğunu duydunuz mu? Eğer tamamen hak ve hakikat olan bu söylediklerimde beni tasdik ediyorsanız ne âlâ. Üstelik ben, Allah'ın yalancıya ve onun ev halkına gazablandığını öğrendiğimden beri, hiçbir suret ve şekilde yalan söylememişimdir. Beni yalanlıyorsanız, aranızda, söylediklerimin doğruluğunu sorup öğrenebileceğiniz kimseler vardır. Câbir b. Abdillâh'a veya Ebû Saîd'e yahut Sehl b. Sa'd'a veya Zeyd b. Erkam'a ya da Enes'e sorunuz! Onlar, bu hadîsi Resûlullah (s.a.s.)'dan işittiklerini size söyleyeceklerdir. Artık hakkımdaki bu hadîs de mi kanımı dökmenize engel olamayacaktır?

Hz. Hüseyin'in bu, gerçekten doğru olduğu kadar, yürek dağlayıcı ve hele Müslümanların geçici dünya nîmetleri ve hevesleri için ne derece küçülebildiklerini ve dinin direği olan Resûlullah (s.a.s.)'ın gözbebeği torununun kanına göz dikecek ölçüde hırs ve vahşete düşerek İslâm'ın ruhundan uzaklaşmalarını gösteren sözleri, maalesef "gözleri, kalpleri ve kulakları mühürlenmiş" azgınlara, başka bir ifade ile Allah'a kulluğun zevkini ve asâletini tadamadıkları için, neticede Yezid gibi bir kulun, Ubeydullah b. Ziyad gibi, Ömer b. Sa'd ve daha niceleri gibi hırs ve menfaatten başka şey düşünemeyen köleleri üzerinde müsbet hiçbir tesir icrâ etmez. Yalnız bir tek el-Huvr b. Yezid, yaptıklarına pişman olup Hz. Hüseyin'in safına geçer.

Ömer b. Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın sancağı ile gelip ok atmasıyla başlayan savaş çok nisbetsiz kuvvetler arasında fecî şekilde devam eder⁶⁰.

60 Tarihler, savaşın teferruatı hakkında oldukça geniş bilgi verirler. Burada bunları ayrı ayrı anlatmak hemen hemen imkânsız ve lüzumsuzdur. Burada zikredilen kaynaklardan bk.: Taberî, 2/272-390; İbnü'l-Esir, 4/46-81; Dîneverî, 243-260; Mes'ûdî, 3/54 v.d.; Yâkûbî, 2/230-32; Ebû Mihnef, *Maktelu'l-Huseyn*, 2-129; Köksal, 113-181; Bu konudaki bilgiler ve seçilmiş ciddi bir bibliyografya için ayrı bk. Ahmed Ateş "Hüseyin", *İslâm Ansiklopedisi*, V/I, 635-640.

Öğleden sonra, Hz. Hüseyin'in savaşa başlarken 23 süvâri ve 40 piyadeden oluşan askerleri çok azdır. Savaşın sonlarına doğru, artık sıcak ve susuzluktan bitkin hâle düşen bu az sayıdaki insanın yanında bizzat Hz. Hüseyin de çarpışmaya katılır ve yaya olarak, bir süvâri gibi ve cesâretle döğüşür; ama neticede Şemir b. Zu'l-Cevşen'in emriyle her taraftan hücum edilerek fecî şekilde şehîd edilir. Sinan b. Enes en-Neha'î bir harbe saplar; sonra da atından inip Hz. Hüseyin'in başını ve saçlarını keser. Oradakiler de cesedini soyup herşeyini yağmalar. Hz. Hüseyin'in vücudunda kararmış yerler hâriç, 33 mızrak ve ok, 34 kılıç yarası tesbît edilir⁶¹. Sonra kadınlar ve çocuklar yağma edilir. Hasta ve yatakta olan Ali b. el-Hüseyin de öldürölmek istenirse de engel olunur.

Hz. Hüseyin ve Kerbelâ şehîdlerinin cesedleri ertesi günü, Benî Esed'den Ğâdiriyye köylülerince defnedilir. Hz. Hüseyin'in başı ise, Havaleyy b. Yezîd adlı biri tarafından İbn Ziyad'dan mükâfat almak ümidiyle Kûfe'ye götürölür. İbn Ziyad, bir leğen içinde getirilen Hz. Hüseyin'in başına bakar ve sonra elindeki değnekle dudaklarına vurur. O sırada orada bulunan ashâbdan Zeyd b. Erkam, "Çek şu elindeki değneği o dudak ve dişlerden! Kendisinden başka ilâh bulunmayan Allah'a yemin ederim ki, Resûlullah (s.a.s.)'ın, dudaklarını o dudakların üzerine koyarak öptüğünü gördüm ben!" der ve ağlamaya başlar. İbn Ziyad da ona, "Allah senin gözlerini ağlattı. Vallahi, sen kocamış, bunamış ve aklı gitmiş biri olmasaydın boynunu vurdururdum" deyince, Zeyd b. Erkam odayı terkedip çıkar⁶². Aynı hâdise Enes b. Mâlik tarafından da nakledilir⁶³. Ubeydullah, yalnızca Hz. Hüseyin'in başı ile değil, Hz. Hüseyin'in esir edilmiş kızkardeşi ve kızları ile de alay ederek, "Allah'ın Ehl-i Beytinize yaptığını nasıl görüyorsunuz?" gibi çirkin ve Müslümanlık şöyle dursun, bir kâfirin bile söyleyemeyeceği hezeyanlarda bulunur.

Daha sonra Hz. Hüseyin'in başı ve esirler, Yezîd'e, Şam'a gönderilir. Yezîd b. Muâviye, görünüşte üzölür ve Hz. Hüseyin'i şehîd ettiğinden dolayı İbn Ziyad'a lânet okur⁶⁴. Ancak Yezîd'in bu hususta samîmî olduğunu söyleyebilmek fevkalâde şüphelidir; çünkü o, İbn Ziyad, Şemir ve diğerlerinin Hz. Hüseyin'i şehîd etmiş olmalarına gerçekten üzölmiş olsaydı, onu ve diğerlerini hiç değilse vâililikten ve kumandanlıktan azlederdi. Kaldı ki, onu öldürme emri verenin Yezîd olduğu şeklinde rivâyetler de vardır⁶⁵.

61 İbnu'l-Esir, 4/79.

62 Taberî, 2/370-71.

63 Köksal, 187.

64 Taberî, 2/374, v.d.

65 Bk. Dineverî, 284-85; Yâkûbî, 2/229.

Hâsılı Hz. Hüseyin'in hunharca şehid edilmesi, belki Emevileri şimdilik bir rakipten kurtarmış idi. Ancak bu hâdise, "bize geldikleri en eski şekilleri altında bile biraz romanlaştırılmış" olsa da, Müslümanların kalplerinde kapanmaz bir yara açmış ve onları derinden sarsmıştır. Vesikaların tedkikinden de Hz. Hüseyin'i tamamen mazlum olarak şehid edenlerin haklı veya mâzur görülebilecek hiçbir tarafları mevcud değildir.

Üstelik Yezid ve adamlarının Müslümanlığa ve insanlığa sığmayan âdilikleri ile gerçekleştirilmiş Kerbelâ fâciası, İslâm târihinde tüyler ürperten bu fecî olayın vukû buluşundan kısa süre sonra ortaya çıkmaya başlayacak hemen bütün hareketlerin sebebi veya bahanesi olmuştur.

Nitekim bu korkunç hâdiseden sonra, Şîilik adına siyâsî bir temâyül olarak efkâr-ı umûmiye oluşturmak veya başka bir ifadeyle Hz. Ali ve oğullarının haklarını aramak bahanesine sığınan birtakım mâcerâperestlerin başlattığı bazı hareketler olmuştur. Prof. W.M. Watt'ın isâbetli bir kullanışla "İlk-Şîî Olaylar" diye isimlendirdiği⁶⁶ bu nevî faaliyetlerin ilki, Tevvâbûn hareketidir.

66 W.M. Watt, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri (The Formative Period of Islamic Thought)*, çev. Ethem Ruhi Fiğlalı (Ankara 1981), 47.